

KANSALLISTEATTERIN
KIRJA

TAIJA HELMINEN – JUSSI LEHTONEN

VASTAANOTTO

VASTAANOTTO

VASTAANOTTO

TAIJA HELMINEN - JUSSI LEHTONEN

ntamo | Kansallisteatteri

Vastaanotto-projekti toteutettiin yhteistyössä Suomen Punaisen Ristin, Maahanmuuttoviraston, Lastensuojelun Keskusliiton sekä Helsingin ja Lammin vastaanottokeskusten kanssa.

Helsingin kaupungin kulttuurikeskus tukee Kiertuenäyttämön toimintaa.

© 2012 Taija Helminen, Jussi Lehtonen ja Suomen Kansallisteatteri
isbn 978-952-215-513-9

Kansi Marko Kovero
Kuvat Hannu Weselius, Nico Backström

Valmistaja BoD – Books on Demand, Norderstedt, Saksa

2014
ntamo
www.ntamo.net

JOHDANTO

AMMOTTAVAN KIDAN ÄÄRELLÄ

Teatteritaiteen kehityksen kannalta on ratkaisevan oleellista, miten me teatterintekijät käsitämme sen yleisön, jolle esityksiä teemme.

Syksyllä 2010 perustetun Kiertuenäyttämön ensisijainen tehtävä on viedä Kansallisteatterin esityksiä terveydenhuollon ja sosiaalityön yksiköihin sekä vankiloihin – paikkoihin joista ihmiset eivät muuten helposti pääse teatteriin. Esityksiä myös valmistetaan vuorovaikutuksessa erilaisissa laitoksissa elävien ihmisten kanssa. Kiertuenäyttämön puitteissa haluamme tutkia näitä työkeskeisen yhteiskuntamme marginaaleja ja pohtia, miten niissä elävien ihmisten ääni saataisiin kuuluviin teatterin keinoin. Kiertuenäyttämö kuuluu kansainväliseen Terveyttä kulttuurista -verkostoon, jossa ajatellaan, että taiteen tekemisellä ja kokemisella voi olla terveyttä ja elämänhalua parantavia vaikutuksia. Onnistunut teatteriesitys on parhaimmillaan terapeuttiin tapahtuma sekä katsojille että esiintyjille.

Työssäni näyttelijänä olen joutunut toteamaan, että meidän teatterintekijöiden suhde katsojiin on varsin usein pelon sanelema ja pahimmillaan jopa foobinen. Näyttelijöiden kulissipuheet menevät helposti niin sanotusti överiksi: Pimeässä istuvat katsojat ovat toistuvasti ”ihan kuolleita”, ”juuri ja juuri hereillä” tai sitten ne ”eivät tajua mitään” tai ”oikeesti vihaa mua”.

Pelkoon on monia syitä. On luonnollista, että me ihmiset pelaamme toisistamme omaa epävarmuuttamme tai varmuuttamme koko ajan ja joka tapauksessa. Teatteritraditio on omalta osaltaan vaikuttanut aselman muodostumiseen.

Perinteisen psykorealisticen näyttelijäkoulutuksen isähahmo Konstantin Stanislavski käyttää pimennetyssä salissa istuvasta teatteriyhteisöstä voimakkaita ilmaisuja. Katsomo on ”avoin kita”, ”tuhat-

päinen hirviö”, ”hirviömäinen aukko” tai ”hirviön avoin, ammottava kita”. Jotain todella pelottavaa. Onnistuakseen näyttelijän tulisi unohtaa yleisönsä ja kokea esittämänsä roolihenkilön tunteet ja elämä mahdollisimman autenttisesti kuin katsojia ei paikalla olisi-kaan. Ihanteellisessa tapauksessa stanislavskilainen näyttelijä toimii näyttämöllä julkisen yksinäisyyden tilassa ja hänen geniustaan ympäröi kiihottava salaperäisyyden verho.

Stanislavski lähtee siitä, että esiintyjän tietoisuus katsomon läsnäolosta pilaa potentiaalisesti koko teatteritapahtuman luovan kommunikaation eli roolihenkilöiden oikean elämän. Huonon näyttelijän perikuva suuntaa huomionsa suoraan katsomoon ja sivuuttaa vastanäyttelijänsä. Itse asiassa Stanislavski rakentaa koko massiivisen järjestelmänsä ohjatakseen näyttelijöitä pois tuhoisasta ja ”rutiinimaisesta” suorasta yleisökontaktista.

Stanislavskin lisäksi suoran yleisökontaktin haitallisuudesta lausuvat näkemyksensä monet muutkin 1900-luvun keskeiset näyttämöajattelijat, kuten Meyerhold, Grotowski ja Robert Cohen. Ja vaikka näiden herrojen jälkeen moni tärkeä guru on kirjoittanut näyttelijän yleisösuhteesta paljon muutakin, heidän vaikutuksensa tuntuu edelleen.

Oman haasteensa teatterintekijän yleisösuhteelle luo teatterin kaupallistuminen ja koko yhteiskunnan läpäisevä viihteellistyminen. Näemmekö katsojat ensi sijassa kuluttajina, joiden tulee saada vastinetta rahalleen? Vai ovatko he juuri niitä valistuneita kuluttajia, jotka tekevät eettisiä valintoja teatterilippuja ostaessaan. Tai niitä, joiden meidän mielestämme ainakin pitäisi tehdä oikeanlaisia eettisiä valintoja? Vaivaako teatterintekijöitä huono itsetunto; ajattelemmeko, ettei yleisö kuitenkaan ihan oikeasti ole kiinnostunut siitä, mitä teemme, ja siksi pyrimme miellyttämään sitä millä hinnalla hyvänsä? Voidaan hyvällä syyllä puhua teatterin yleisösuhteen kriisiytymisestä.

Mitä tulee Stanislavskin lanseeraamaan ammottavaan kitaan, jonka tuhoavalta vaikutukselta näyttelijää on suojeltava, Kiertue-näyttämön ajattelutapa on juuri päinvastainen. Koko taiteellinen prosessi alistetaan kulloinkin fokuksessa olevissa yhteisöissä elävien ihmisten kohtaamiselle. Kaikki alkaa kenttätöistä, joiden tarkoituksena on paitsi tuleviin katsojiin tutustuminen, myös materiaalin

ja inspiraation kerääminen. Näyttelijän yleisökontaktin yy muuttuu aakkosten aa:ksi. Projektin aikana taidetta tehdään yhdessä ”kohde-ryhmän” jäsenten kanssa, ja joskus – kuten tässä kirjassa kuvattavassa projektissa – kohtaamamme henkilöt päätyvät Kansallisteatterin näyttämölle.

Projektit myös päättyvät taiteilijoiden ja tutkimuksen kohteena olevissa yhteisöissä elävien henkilöiden kohtaamisiin, joita valtakunnallisissa esityskiertueissa tapahtuu eri puolilla Suomea. Kiertue-esitykset järjestetään usein hoitolaitoksen päiväsalissa, jossa esiintyjät ja katsojat ovat samassa valossa. Esitysvierailuun kuuluu itse esityksen lisäksi katsojiin tutustumista ja keskustelua heidän kanssaan. Parhaimmillaan jokainen katsomossa istuva yksilö tulee huomatuksi. Esiintyisyys motivoituu suorasta yleisökontaktista ja esitysten käyttövoima kumpuaa paitsi taiteilijoiden luovasta panoksesta, myös katsomosta, läsnä olevien ihmisten elämäntunnon.

Niin, se ammottava kita... Hoitolaitoksessa, vankilassa tai vastaanottokeskuksessa katsomo saattaa todellakin olla esiintyjän mielestä lähtökohtaisesti pelottava. Sieltä saattaa henkiä esiintyjän kannalta vieras elämisen ja olemisen tapa sekä elämäntunto. Mahdollisesti katsomossa istuu sellaisia henkilöitä, joiden kohtaaminen ei ole aiemmin kuulunut esiintyjän elämänpiiriin. Tässä kirjassa kuvattavassa Vastaanotto-projektissa esiintyjä on tietoinen katsojien rankoista taustoista: kidutuksista, keskitysleireistä, sodan kauhuista – mutta myös selviytymisestä ja uskomattomasta elämänvoimasta. Kohtaaminen on molemminpuolisesti latautunut.

Vastaanotto-projektissa mennään monella tapaa pelkoa päin. Ihmisiä siellä vain istuu. Hirviömäinen aukko se ei ole.

VASTAANOTTOKESKUKSET JA KIERTUENÄYTTÄMÖN TOIMINTAMALLI

Kiertuenäyttämön Vastaanotto-projekti sai alkunsa Terveyttä kulttuurista -verkoston havainnosta, että kaikista Suomen ”laitoksista” juuri vastaanottokeskuksissa on vähiten kulttuuritarjontaa. Projekti on nähtävissä eräänlaisena tutkivan teatterityön hankkeena, joka ky-

syy, mistä tämä kulttuuritarjonnan vähyys johtuu ja miten vastaanottokeskuksissa eläviä turvapaikanhakijoita olisi parasta lähestyä taiteen tekemisen näkökulmasta.

Projektin taiteilijoille oli alusta alkaen selvää, että esityksen vie-
miseen vastaanottokeskuksiin liittyy suuria haasteita. Aasukkaat eivät
ymmärrä suomea eivätkä välttämättä myöskään englantia. Esityk-
sen tulisi siis kommunikoida yleisönsä kanssa muuten kuin puheen
kautta. Kieliongelmien lisäksi kulttuurierot ja katsojien äärimmäiset
elämäntilanteet olisi tärkeää ottaa jotenkin huomioon.

Erityisen akuutiksi projektin teki se yhteiskunnallinen keskus-
telu, joka maahanmuuton ympärillä projektin syntyvaiheissa alkoi
velloa. Varsin pian huomasimme, että kenttätyö vastaanottokeskuk-
sissa tuottaa materiaalia, jonka välittäminen ”kantaväestölle” on
olennaisen tärkeää. Turvapaikanhakijoiden tarinoihin tutustuminen
oli työryhmän jäsenille käänteentekevää monessa mielessä. Projek-
tista muodostui pikku hiljaa yhteiskunnallinen kannanotto, taiteili-
joiden ele turvapaikanhakijoiden kohtaamisen puolesta.

Projektiin liittyi lähtökohtaisesti kaksi isoa kysymystä: 1) miten
suomalaisten taiteilijoiden osaamista voitaisiin hyödyntää vastaan-
ottokeskusten arjessa sekä 2) miten vastaanottokeskusten todelli-
suudesta voisi tehdä esityksen ”kantaväestölle” ja siten osallistua
yhteiskunnalliseen keskusteluun.

Vastaanotto tarjosi Kansallisteatterin Kiertuenäyttämölle mah-
dollisuuden ensimmäistä kertaa testata kolmivaiheista toiminta-
mallia, johon kuuluvat kenttätyöt, esitykset Kansallisteatterissa ja
valtakunnallinen esityskiertue tutkimuksen kohteena olevissa yksi-
köissä. Tällaisen lähestymistavan yhteydessä voidaan puhua paitsi
tutkivasta teatterityöstä, myös eräänlaisesta dokumenttiteatterista.
Teatteritapahtuma syntyy turvapaikanhakijoiden kohtaamisesta ja
päätyy vastaanottokeskuksiin. Välillä käydään esiintymässä yh-
dessä Pienellä näyttämöllä Kansallisteatterin katsojille. Esteettisten
päämäärien lisäksi ammattitaiteilijuus asetetaan palvelemaan koh-
taamisia turvapaikanhakijoiden kanssa.

Kiertuenäyttämön taiteellisena suunnittelijana tein aloitteen pro-
jektin käynnistämisestä. Yhdessä pääjohtaja Mika Myllyahon kans-
sa kokosin teosta varten monitaiteisen työryhmän. Koska pelkillä

perinteisen puheteatterin keinoilla ei tässä projektissa pärjättäisi, kutsuimme sen toiseksi suunnittelijaksi koreografi Hanna Brotheruksen. Taiteellisessa mielessä Vastaanotto merkitsi Kiertuenäyttämölle tutkimusmatkaa myös sanattoman teatterin maailmaan.

Projekti tuotti kaksi esitystä. Ensimmäisenä syntyi maahanmuuttoon ja muukalaisvihaan liittyvä koko illan näyttämöteos Paperiankkuri, joka nähtiin Suomen Kansallisteatterin Pienellä näyttämöllä loka- ja marraskuussa 2011. Lavalla oli ammattiesiintyjien lisäksi turvapaikanhakijoita ja pakolaisia. Esityksen ensi-illasta tehtiin suora lähetys Yle Teema -kanavalle. Joulukuussa 2011 ensi-iltansa sai Vastaanotto-projektin toinen esitys, Paperisilta. Sen tarkoituksena oli tuoda ilon sekä kauneuden ja keskittymisen kokemuksia keskelle vastaanottokeskusten arkea. Paperisiltaa esitettiin vuosina 2011-12 vastaanottokeskuksissa eri puolilla Suomea Rovaniemeltä Kotkaan ja Punkalaitumelta Pudasjärvelle, yhteensä reilusti yli 30 kertaa. Alle 10-vuotiaille turvapaikanhakijoille järjestettiin samanaikaisesti vuorovaikutteinen teatteritapahtuma Paperihiiri.

Tässä kirjassa pureudutaan Vastaanotto-projektin kolmeen vaiheeseen: kenttätöihin Kyläsaaren vastaanottokeskuksessa keväällä 2011, Paperiankkuri-esitykseen Suomen Kansallisteatterissa loka-kuussa 2011 sekä vuosina 2011-12 toteutettuun valtakunnalliseen Paperisilta-esityskiertueeseen.

Puheenvuoro annetaan projektin työntekijöiden lisäksi niille sadoille turvapaikanhakijoille, joita hankkeen yhteydessä on kohdattu, haastateltu ja joiden kanssa on työryhmän jäsenillä on ollut ilo ja kunnia tehdä monenlaista taidetta. Turvapaikanhakijat esiintyvät kirjassa muutetuilla nimillä ja tunnistetiedoilla.

Jussi Lehtonen

Kiertuenäyttämön taiteellinen suunnittelija ja näyttelijä

TYÖRYHMÄ

TAITEELLINEN SUUNNITTELU

Jussi Lehtonen ja Hanna Brotherus

OHJAUS JA KOREOGRAFIA

Hanna Brotherus

MUSIIKKI JA ÄÄNISUUNNITTELU

Sanna Salmenkallio ja Mikko Perkola

DRAMATURGI

Taija Helminen

Kuvaus Kansallisteatterin Kiertuenäyttämön kolmivaiheisen teoksen matkasta vastaanottokeskuksista näyttämölle ja takaisin turvapaikanhakijoiden pariin.

Vastaanotto on raportti kantaväestöön kuuluvien taiteilijoiden ja turvapaikanhakijoiden kohtaamisista ja näiden pohjalta syntyneistä kahdesta esityksestä, *Paperianankkurista* ja *Paperisillasta*. Kirja kuvaa työryhmän kokemuksia kiertueella Suomen vastaanottokeskuksissa ja pohtii teatterin ja turvapaikanhakijoiden välisen vuoropuhelun mahdollisuuksia Kansallisteatterin Kiertuenäyttämön kontekstissa.

Haastatteluaineistoon ja taiteilijoiden työpäiväkirjoihin pohjautuva puheenvuoro tarjoaa uuden näkökulman sekä taideteoksen syntyprosessiin että Suomeen saapuneen turvapaikanhakijan todellisuuteen.

Dramaturgi Taija Helminen valmistui Teatterikorkeakoulusta vuonna 2011. Osana dramaturgian opintojaan hän opiskeli sosiaalipolitiikkaa ja kulttuurintutkimusta Helsingin yliopistossa. Helmisen loppuyönäytelmä INKL./EKSKL. julkaistiin Teatteri-sarjassa vuonna 2012. Helminen osallistui Jussi Lehtosen opetukseen Teatterikorkeakoulussa ja hänen käsikirjoittamansa sooloesitys *Elämänhalu* oli osana Kiertuenäyttämön ohjelmistoa keväällä 2011. Kansallisteatterissa Taija Helminen on toiminut aiemmin myös ohjaajan assistentin tehtävissä.

Jussi Lehtonen on näyttelijä ja Kansallisteatterin Kiertuenäyttämön taiteellinen suunnittelija. Vuosina 2006-2010 Lehtonen on kiertänyt terveydenhuollon ja sosiaalityön yksiköissä sekä vankiloissa esittämässä Shakespearen sonetteja monologillaan *Rakkaus ei ole ajan narri*. Kokemuksiinsa pohjautuen hän on kirjoittanut teoksen *Samassa valossa – Näyttelijä hoitolaitoskiertueella* (Avain, 2010). Lehtonen on saanut YLE TV1:n Vuoden valopiikku –palkinnon, ja viime joulukuussa hänelle myönnettiin kulttuuriministeriön Suomi 2011-palkinto arvokkaasta työstä kiertueatterin parissa. Jussi Lehtonen toimii Teatterikorkeakoulussa tuntiopettajana ja valmistelee taiteellista tohtorintutkintoa aiheenaan hoitolaitoksissa esiintyvän näyttelijän yleisökontakti. Hänet tunnetaan myös ranskalaisen ja liettualaisen kirjallisuuden suomentajana.

ntamo | Kansallisteatteri 2014